

İLKÖĞRETİM ÇOCUK EDEBİYATI ÖLÇÜTLERİ I

Çocuk Edebiyatının Amacı,
İşlevi ve Özellikleri

Çocuk Edebiyatında Çocuğa Görelik

Çocuk Edebiyatında Konu

Çocuk Edebiyatında Kahraman (Karakter)

Çocuk Edebiyatında İleti (Mesaj)

Çocuk Edebiyatında Öğreticilik (Didaktizm)

Çocuk Edebiyatında Gülmece (Mizah)

Çocuk Edebiyatı Kitaplarının Biçimsel Özellikleri

Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Resim

Çocuk Edebiyatının Amacı, İşlevi ve Özellikleri

Mehmet Kaya*

“Çocuk edebiyatı ürünlerinin temel amacı, (...) çocuklara duyarlılık kazandırmak, onların güzele yönelik duygularını geliştirmek, (...) düşünce evrenini genişletmek, onlara yaşam ve insan gerçeğine ilişkin sanatçı duyarlılığıyla kurgulanmış ipuçları sunmak, anadilinin kullanım olanaklarını sezdirmek ve onları yazılı kültürle sürekli etkileşim kurabilen bireyler kılabilmeektir.”(Sever, 2003:133,190)

Çocuk edebiyatının amacından hareketle onun başta gelen işlevinin çocuklara kitap okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmak olduğunu söyleyebiliriz.

Üretilen kitaplar, çocuklar için ‘zenginleştirilmiş bir dil çevresi’ niteliğinde olmalı, onların dilsel duyarlılıklarını, becerilerini ve yaratıcılıklarını geliştirmeli, düşünce alanını genişletmelidir. Kitaplar bugünün diliyle, bugünün olay ve konularının yanı sıra, çocuğun çağlar boyunca yaşadığı durumları da anlatmalıdır. Kazandıracığı okuma kültürüyle çocuklarda özgüven oluşturmali, kıyaslama yeteneğini artırmalıdır.

“Çocuk kurmaca metinler yardımıyla aktif eleştiri yapabilme, önyargısız olabilmeyi başarma, duygu denetimini sağlayabilme, düş kurarak farklı yollardan gitme, esnek düşünebilme, araştırma sırasında duygularını denetleyerek paylaşabilme gibi pek çok yetisini (...) geliştirebilmelidir.” (Yener, 2007:150)

Çocuk edebiyatı ürünleri çocukların yaşama gücünü artırmalı, zenginleştirmeli ve onlara derinlik kazandırmalıdır.

Çocuk edebiyatı ürünleri, çocukların doğayı, evreni, toplumu ve insanı algılayabilmelerine, onlarla iletişim ve etkileşim içine girmelerine ortam hazırlamalıdır.

Bu ürünler, yaşamı tanımaya yardım etmeli, ona dokunmalı ve tanıklık yapmalıdır. Çocuğun düşünme, düş kurma ve duyumsamasını sağlayarak kendini tanımaya ve gizil güçlerinin farkına varmasına yardımcı olmalıdır.

Çocukların merak duygusunu kamçulamalı, onları kafalarında oluşan sorulara cevap bulmaya yönlendirmelidir.

Çocuk edebiyatının kazandıracığı zengin birikimle başka alanlarda yaratıcılığa zemin hazırlamalıdır. Çocuk, kendi hayatı ile kitapta anlatılanlar ve görsel ürünler arasında bağ kurabilmeli; kitabın ötesini de düşleyerek yaratıcılığa yönelmelidir.

Okuduğu kitap çocuğu esinlendirmelidir.

Kitap çocukta, ben de böyle bir olay yaşamıştım, ben de böyle bir olayı yazabilirim düşüncesini uyandırmalıdır.

İnsanı ve çevresini gerçekçi açıdan tanıtmalı. İyiler hep iyi, kötüler hep kötü olarak yansıtılmamalı; insanı olduğu gibi göstermelidir. İnsanların değişik işleri, kişilikleri, duygu ve düşünceleri olabileceği vurgulanmalıdır. İnsanlar arasında yaşanan sorunlar, sıkıntılar, paylaşımlar ve dayanışmalar örneklendirilmelidir.

Korkutma, saldırganlık, bağnazlık gibi duyguların insanlar için gereksizliğini; fedâkarlık, yardımlaşma, hoşgörü ve alçakgönüllük gibi insanlık değerlerinin gerekliliğini ve önemini belirtmelidir.

Kendini anlama olanağı sağlayarak davranışlarını değiştirmede çocuğa rehberlik etmelidir. Çocuklara, karşılaşılabilecekleri sorunların çözümüne ilişkin ipuçları sunmalıdır. “Toplumda kabul gören, daha çok benimsenen, kabul görmeyen, karşı çıkılan tutum ve davranışların sezilmesine

yardımcı olmalıdır.” (Sever, 2003:61)

Kitaplar, çocuğun hoş vakit geçirme ve eğlenme ihtiyacına cevap vermeli, gülmece öğeleri içermeli, yalnızlığını gidermeli ve kendini değerli bulmasını sağlayıcı nitelikte olmalıdır.

“Çocuk kitabı yazarı Astrid Lingren’in belirttiği gibi, çocuk dünyasında basit olan şaşırtıcıya, şaşırtıcı olan basite dönüşür; bu dünyada tuhaf şeylere gülünür, beklenmedik durumlara ağlanır. İşte çocuk kitapta kendini, kendi dünyasını bulmalı, çocukça gülmelidir.” (İpşiroğlu, Akt. Nas, 2004:15)

Cins, ayrımcılığını olumlamamalı, hiçbir ulus küçümsenmemeli.

Ulus ve hayvan adları küfür olarak kullanılmamalı.

Engelli insanlarla ilgili küçük düşürücü ya da aşağılayıcı ifadeler bulunmamalı.

Hayatın zorlukları karşısında direnme yollarını göstermeli, şiddet olmadan da hayatın sürdürülebilir olduğu belirtilmelidir.

Yetişkinlerin çocuklara verdiği öğütler, çocuğun kitapla kurduğu iletişimde onun duygu ve düşünce üretmesine engel olur. Çocuk edebiyatı ürünleri çocuklara öğüt verme, bilgi aktarma işlevi taşımamalı, kuru bir öğreticiliği öne çıkarmamalı, basit metinlerle çocuğun yaratıcılığı yok edilmemeli, onlarda duyarlılık oluşturmalı, kişiliğinin gelişmesine yardımcı olmalıdır.

Çocuğu üzerek ya da ağlatarak duygu sömürüsü yapmamalı, bu yolla sorunların çözülemeyeceği bilinmeli. Çocuk, okuduğu kitaptaki olayların, insanı üzen şeylerin neden öyle olduğunu sorarak işin özüne inmeli.

Atalay Yörükoğlu (1983:68,69), çocuk kitaplarında uyulması gereken kimi ölçütlere dikkat çeker:

“Çocuk kitapları her türlü kör inanç ve önyargılardan arınmış olmalıdır. Irk üstünlüğü, din ayrılığı, bağnazlık, dolaylı ya da doğrudan aşılammalıdır.

(...) Ülkeler arasında düşmanlık, öç alma duyguları körüklenmemelidir.

Yiğitlik abartılmamalı; çocuklara yanılmaz insan, üstün insan, her şeyi bilen insan örnekleri sunulmamalıdır. Başka bir deyişle, etiyle kemiğiyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla insan tanıtılmalıdır. Çocuk, kitaplarda çelişkileriyle, değişen düşünce ve duygularıyla insanı görmeli; başkalarında kendisine benzerlikler bulabilmelidir. Katı ahlak kuralları içinde sıkışıp kalmamalı, hoşgörü ve esneklik kazanmalıdır.

Alinyazısı, yazgı gibi insanın boynunu büktüren, savaşım gücünü köstekleyen inançlara yer verilmemelidir

Kitaplar bir dizi ahlak yargısıyla sonuçlandırılmamalıdır.”

Sedat Sever(2003:191,192), çocuk edebiyatı bağlamında değerlendirilecek kitapların dayandırılması gereken ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

“Kitaplarda, çocuğun kendine özgü içtenliği ile anlatım dilinin doğallığı buluşturulmalıdır.

Yazar, anlattığı ve kurguladığı olaylarda, çocuklarla arkadaşlık-dostluk kurabilmeyi başarabilmelidir.

Kitaplar, çocuklara anlamlandırılmayacağı ya da yaşama geçiremeyeceği sorumluluklar yüklememelidir.

(...) Kitaplar, dilsel ve görsel özellikleriyle çocuğun hem sanat hem de düşünme eğitimi sürecini desteklemelidir.

Kitaplar, (...) çocuk ile yaşam arasında güçlü bir bağ oluşturmalıdır. Özellikle, çocuğun kendini özgürce gerçekleştirebilmesine (düşünmesine, düşlemesine, gülmesi-

ne, eğlenmesine, imge üretmesine vb.) olanak sağlayacak yaşam durumları, dilin anlatım ustalığı ile kurgulanarak çocuklara sunulmalıdır.

Kitaplarda yazar tarafından kurgulanan gerçeklik, çocuklar tarafından, okuma eylemi sonrası gerçekliklerine dönüştürülebilmeli; başka bir söyleyişle yazarın paylaşmak istedikleri çocukların yaşam-anlam gerçeğinden kopuk olmamalıdır.

Kitaplar, çocukları okumaya isteklendirecek bir tasarım anlayışını yansıtmalı; çocuklar kendileri için üretilen bir araca verilen önemi, gösterilen saygıyı kitabın dış yapı (biçimsel) özellikleriyle bütünleşmiş olan tasarım özeninden anlayabilmelidir.

(...) Çocuk edebiyatının temel sorumluluğu, çocuklara, dilin ve resmin olanaklarıyla kurgulanmış yeni yaşantılar sunma olmalı, sunulan yaşantılardan çıkar-samalar yapma sorumluluğu ise çocuğa bırakılmalıdır.

Mehmet KAYA, Eğitim Sen Kitap Komisyonu Üyesi
Ölçütler İ'de bulunan "Çocuk Edebiyatında Çocuğa Görelilik", "Çocuk Edebiyatında Konu", "Çocuk Edebiyatında Kahraman (Karakter)", "Çocuk Edebiyatında İleti (Mesaj)", "Çocuk Edebiyatında Öğreticilik (Didaktizm)", "Çocuk Edebiyatında Gülmece (Mizah)", "Çocuk Edebiyatı Kitaplarının Biçimsel Özellikleri", "Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Resim" başlıklı yazılar da Mehmet KAYA tarafından hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Nas Recep, 2004. Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
Sever Sedat, 2003 Çocuk ve Edebiyat, Ankara: Kök Yayıncılık.
Yener Mavisel. 2007. "Masal Öykü ve Şiirlerle Duygu Eğitimi"
II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu,
Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
Yörükoğlu Atalay,. 1983. Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Çocuk Edebiyatında Çocuğa Görelik

Çocuk edebiyatı ürünleri, **çocuğa görelik** ilkesine uygun olmalıdır. Çocuklar bedensel, düşünsel, duygusal ve hayalgücü özellikleri bakımından yetişkinlerden ayrılır.

Çocukların görsel, sözel ve işitsel ürünlere verecekleri tepkiler onların yaş ve gelişim özelliklerine bağlıdır. Çocuğun değişik yaş dönemlerinde kendi dil evrenine uygun algıları, ilgileri, kavramları, duyguları, hayalleri, ihtiyaçları ve beklentileri farklılaşır. Bu farklılaşma 20. yüzyılda gelişim psikolojisiyle incelenmiş, çocuk gerçekliğinin daha kapsamlı anlaşılması sağlanmıştır. Yazarlar çocuk edebiyatı ürünlerini üretirken, çocuk gerçekliğini dikkate almak, çocuğa göre olan estetik uyarlarla onları buluşturmak durumundadır.

“Yüzyılımızda, çocukların toplumda ayrı bir yer edinmesine yol açan önemli bir gelişme, burjuva demokrasilerinde bireye tanınan önemle birlikte psikoloji gibi kişiliğe yönelik bilimsel inceleme alanlarının gelişmesi olmuştur. Bu konuda özellikle Montessori, Pestalozzi ve Makarenko gibi eğitimcilerin, Sigmund ve kızı Anna Freud gibi psikiyatristlerin ve Piaget gibi psikologların çalışmaları, çocuğun kendine özgü bir dünyası olduğunu, çocuğun çevresini ve gerçeği algılamakta ve değerlendirmekte yetişkinden çok farklı duygusal ve bilişsel yaklaşımlar kullandığını göstermiştir. Kısacası anlaşılmuştur ki ne yetişkin büyümüş çocuktur, ne de çocuk büyümemiş bir yetişkin. Her ikisi de kendilerini ve dünyayı birbirinden çok farklı algılayan insanlardır.” (Vassaf, 1984)

Sedat Sever (2003:21), çocuk gerçekliğinin bilinmesi için, yaşlarına göre cevaplandırılması değişen bazı soruları sıralar.

“Çocuklar nelerden hoşlanır, nelere güler? Heyecanları nelerdir? Nelere üzülür?

Arkadaşları ve çevresiyle neleri paylaşmak ister?

Neler, nasıl paylaşılırsa sevinç ve mutluluğu artar, onun coşkısına yenileri eklenir?

Onu örseleyen, onun yeteneklerini körelten, gizilgüçlerini solduran olaylar nelerdir?

Çocuklar hangi ortamlarda yeti ve yeteneklerini bütün doğallığı ile yaşama geçirirler?

Onun yaşam sevgisi nasıl beslenir?

Çocuklarla yaşamın hangi sorunları paylaşılmalıdır?

Onlar, sorunların çözümüne nasıl ortak edilmelidir?

Farklı toplumsal ve ekonomik koşullarda yaşayan çocukları ortak duyarlılıklarda buluşturan temel öğeler nelerdir?

Çocuk duyarlılığının evrensel boyutları nelerdir?”

Bu sorulara verilecek cevaplarda, çocukların yetişkinlerden farklı hayallere ve duyarlılıklara sahip olduğu, onların sevinç ve üzüntülerinin yetişkinlerinkilere çoğunlukla uymadığı görülecektir. “Sanatçının, çocuğa ilettiklerinin ya da çocukla paylaşmak istediklerinin, çocuğun dünyasında yaratacağı etkiyi ve bu etkinin sonuçlarını önceden kestirebilmesi gerekir.” (Sever, 2003:23)

“Çocuk edebiyatçısı çocuğun dünyasına girmeli, çocuğu da kendi dünyasına, yani edebiyatın içine çekmelidir.” (E.Öz, Akt. Nas:2004:38)

R. Nas (2004:91), çocuğa göre olan metnin özelliklerini şöyle sıralar: “Tümceler kısa, yalındır. Dil yetkindir. Türkçenin zenginliğini, olanaklarını kullanır, yansıtır. Anlatım canlı, akıcıdır. Düşünce ve duygu eğitiminde iyi bir araçtır. Sanatsal değer, şiirsel duyarlılık taşır.”

H. Yurttaş (Akt. Nas: 2004: 92) da metnin çocuk gerçekliğiyle ilgili olması gerektiği görüşündedir: “Çocuğun düşlem gücüne seslenen, onun rahatça ve tat alarak okuyup anlayabileceği dili ve anlatımı

kendinde barındıran, ilgi duyabileceği konuları işleyen, onun duygu ve düşüncelerini besleyen, kurgusu ve olay örgüsü karmaşık olmayıp onun kavrayabileceği bir düzende olan...” metinler çocuğa göre metinlerdir.

Çocuk edebiyat ürünlerinde çocuğun ilgi ve ihtiyaçları, dilsel, kişisel, cinsel ve bilişsel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaş grupları gözetilerek konu seçilmeli, olay örgüsü düzenlenmeli, metnin iletisi sunulmalıdır.

Çocuklar ve gençler, yaş düzeylerine uygun ne kadar çok kitap okurlarsa, yetişkin olduklarında da kitap okuma alışkanlıklarını artırarak sürdürecekleri unutulmamalı.

Çocukların edebiyat ürünlerini yaş gereği algılamaları ile bireysel ayrılıklara dayalı algulamaları birbirinden farklı şeylerdir. Çocukların yaşadıkları aile ve çevre, sanat ürünleriyle karşılaşma sıklığı, aldıkları eğitim onların gelişim düzeylerini belirler. Çocukların gelişim düzeyleri ile sanatsal beğeni düzeyleri arasında paralellik vardır. Sanat ve düşünme eğitimiyle karşılaşmamış çocukların sanat eserinin anlam katmanlarını kavraması mümkün değildir.

Ayrı sınıfsal ve sosyoekonomik ortamlardaki çocukların her kitaptan aynı biçimde etkilenmesi beklenilmemelidir.

Çocuğa Görelilik ve Çocuksuluk

A. Yörükoğlu (1984:), “Çocuk edebiyatı çocuksu edebiyat değildir.” diyor.

Çocuksuluk sözcüğü, çocuk edebiyatı bağlamında “çocuk gibi, çocukça olan, çocuğa benzeyen” anlamında değil, yetişkinler tarafından yapılan “önem verilecek değerde olmayan, kolay iş” anlamında kullanılmaktadır.

Çocuklara yönelik yazan kimi yetişkinler, anlatılanları basitleştirerek onlara ulaşacaklarını düşündükleri için ortaya çocuksu ürünler çıkmaktadır.

“Çocuğa görelilik çocuğun ilgilerini, gereksinimlerini, dil evrenini göz önünde tutmaya, hazırlanacak okuma metinlerini bunlarla örtüşmeye zorlar. Çocuksuluk tam tersine dilin acemice kullanımı, daha doğrusu anlatımda ilkeliktir.” (E. Özdemir, Akt. Sivri2005:74)

Çocuk gerçeğini, onun alımlama kapasitesini dikkate almadan yazılan, dil ve anlatım bakımından niteliksiz yayınlar çocuklara zarar vermektedir.

“Çocuğun dil ve anlam evrenine uygun olmayan, yapay ve çocuksu bir biçimin kullanıldığı kitaplar, anadili sevgisinin ve bilincinin gelişimini engelleyici bir etken olarak görülmelidir.” (Sever, 2003:11)

Sevgenli

Çocuğa Görelilik ve Düşgücü (Hayalgücü)

Hayalgücü (düşgücü), insanın en ayırt edici yeteneklerinden biridir. Küçük büyük herkesin hayal (düş) kurma becerisi vardır.

“Düş sözcüğü, rüyanın karşılığı değil. Gözler açıkken görülen düş sözkonusu. Düşgücü insanoğlunun sahip olabileceği en büyük zenginliktir. Düşgücümle yolculuklara çıkabilirim; çıkıyorum. Yalnız coğrafyada değil, tarihte de. Yalnız tarihte de değil, insanların iç dünyalarında da. Gerçekliğin gerçeğine, özüne varmak için bu düşgücüne gereksinmemiz var.” (Edgü, 2007)

“Hayal kurmak belki de dünyanın en politik, en isyankâr, en devrimci kalkışmasıdır. Çünkü hayal kurmak, insanın kendisiyle beraber tüm toplumun ve dünyanın da hâlihazırda süregiden durumundan hoşnut olmadığını, başka türlü bir hayat arzulağını ve başka türlü bir hayat için mücadele ettiğini gösterir.” (Güney, 2007:58) M. Sade'nin dediği gibi, “Hayalgücü düzenin düşmanıdır.”

Çocukların gerçeği anlamaya ve bilmeğe yönelik hayallerinin önündeki en büyük engel görsel medya ürünleridir. Çocukların yeteneklerinin görsel medya ürünleriyle köreltilmesi, onların hayalgücüyü verimli ürünler sunmasını engellemektedir. Görsel medya ürünleri, hayalgücü ve yaratıcılığı besleyen en önemli kaynaklardan biri olan oyunu da ortadan kaldırmaktadır. “Daha çok oynayan çocukların hayalgücü daha geniş, daha yaratıcı, esnek, uyumlu, becerikli, dil gelişiminde daha ileri, derslerde daha başarılı, daha paylaşımcı, saldırganlık ve düşüncesizlikten uzak ve anneleriyle daha güvenli ve yakın ilişkiler kurabilen bireyler olduğu kesinlik kazanmıştır. (...) Oyun küçük çocuklarda yaratıcı düşüncelerin ortaya çıkmasını da sağlar.” (Yazgan, 2004)

Çocukların hayalgüçlerini geliştiren bir başka kaynak da çocuğa göre olan edebiyat

Düşgücü, bilgiden daha önemlidir, çünkü bilginin sınırlı olmasına karşılık, düşgücü tüm dünyayı kucaklar.

Einstein

Bizi göklere çıkaran hayaller, bizce on bin gerçekten daha değerlidir.

A. Puşkin

Yazarlar hayalgücü satmazlar, okurlarının hayalgücüne sahip olmasını ve bunu kullanmasını beklerler.

Nella Larsen

metinleridir. “Çocuk düşleriyle vardır ve bu düşlerle eğitilebilir. (...) Çocuğun düş dünyası yetişkinlerden çok farklıdır. Kendi mantığıyla koşutluk göstermesi nedeniyle çocuklar masalsi olan, olağanüstü, usdışı olayları içeren kitapları okumaktan büyük keyif alırlar Bu bakımdan çocukların düşlere, düş kurmaya yetişkinlerden daha fazla gereksinimi vardır.” (Dilidüzgün, 2003: 37, 38) (Ayrıca bakınız: Masalların Çocuğa Göreliliği)

Toplumun ve sistemin kurallarıyla yok edilmeye çalışılan hayalgücünün diri ve sürekli olması için masal, fabl, mitolojik öyküler, bilimkurgu, fantastik gibi düşsel öyküler içeren kitapları okumaları yönünde çocuklar özendirilmelidir.

Metinler, hayal kurdurucu olmalı, herkesin bildiğini bir başka biçimde düşündürme olanağı sunmalı. Bir gerçeği çocuğa dayatmak yerine onun hayalgücünü geliştirmeye ve pekiştirmeye yönelmeli; metinler, açık uçlar bırakarak okurun farklı seçeneklere ulaşabilmesini sağlamalıdır.

Çocuk, kurduğu hayal dünyası içinde kendine olumlu bir rol vererek güçlenir, gü-

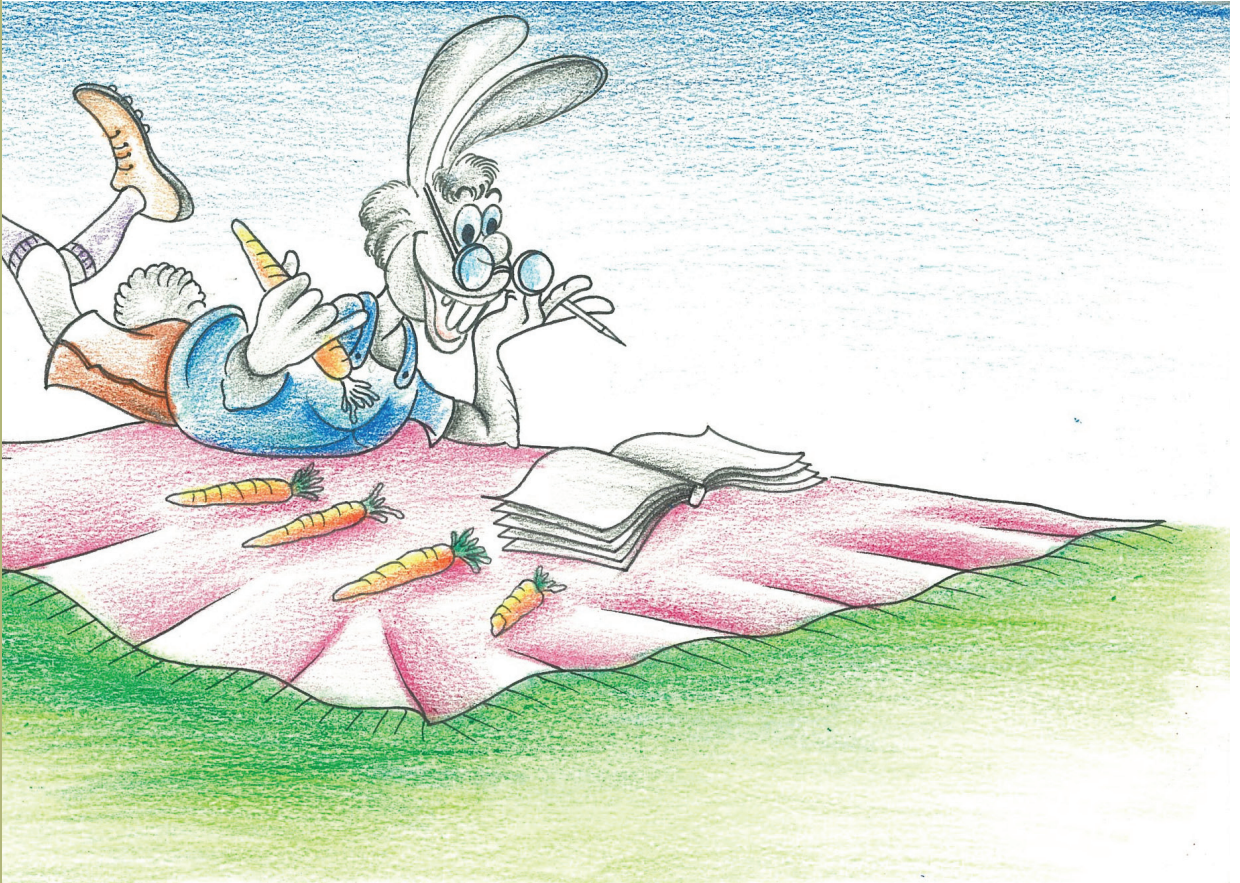
ven duygusu pekişir, dünyanın gerçekliğine hazırlanır.

Kitaplar, çocukların kavrayışını ve hayalgüçlerini aştığında onların ilgisini çekmeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kitaplardaki resimler, çocukların hayalgüçlerini geliştiren bir başka uyarandır. “Çocuklar kitaplardaki resimlerle dünyadaki gerçek görüntüler arasında bağ kurmaya çalışırlar. O bağ ile hayalgüçlerini zenginleştirir, kendilerine yeni hikâyeler yaratır, oyunlar oynarlar.” (Erdal, 2007:405)

Kaynakça

- Dilidüzgün Selahattin, Çağdaş Çocuk Yazını, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
Edgü Ferit, Radikal Kitap, İstanbul, 12.10.2007
Erdal Gültekin, “MEB Yayınlarında Çocuk Kitaplarının Resimlerine Genel Bakış”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.
Güney K. Murat, Başka Dünyalar Mümkün, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007.
Nas Recep, Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.
Özer Ayhan, “Çocuk Kitaplarındaki Resimlerin ‘Çocuğa Göre’liği”, II. Ulusal... Ankara, 2007.
Sever Sedat, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara, 2003.
Sivri Medine, “Çocuğa Şiirde Öğreticilik Sorunsalı”, II. Ulusal..., Ankara, 2007.
Vassaf Gündüz, “Çocuklar ve Sanat: Tanınmadan Sömürü”, Varlık, Sayı: 919, İstanbul, 1984.
Yazgan Yankı, “Kirlilik ve Oyun”, OMO Yayınları, İstanbul, 2004.
Yörükoğlu Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

Çocuk Edebiyatında Konu

Doğada ve toplumda olup biten ve yazarın üzerinde yazı yazdığı her şey konudur. “Yalınlaştırarak söylersek üzerinde durulan, hakkında söz söylenen olay, olgu, durum ya da sorundur konu.” (Özdemir, 2002:20)

Sevgi, aşk, dostluk, arkadaşlık, iyilik, dürüstlük, başarı, kimsesizlik, kıskançlık, doyumсуuzluk, öfke, kin, hastalık, ayrılık, yalnızlık, beslenme sorunları, ölüm, yaşama... çocuk kitaplarında konu olabilir. Yazarın işlediği konular, içinde yaşanan dönemin toplumsal ve kültürel koşullarına bağlıdır. “Yazma işi konunun seçimin-den sonra başlar. Bu yüzden, değerli, değersiz, çirkin diye nitelendirilemez konular. (...) Konuların çağı ve yaşı olmadığı gibi, soyluluğu ya da sıradanlığı yoktur.” (Özdemir, 2002:19,22)

2000’li yılların başına kadar yayımlanan çocuk kitaplarında yer almayan ya da çok az yer tutan kimi konulara olan ihtiyaç kendini hissettirmektedir.

“Kendi haklarını koruma, öfkesini kontrol etme, sabırlı olma, farklılıklara saygı, bireylerin birbirine karşı dürüst olması, sağlıklı olduğu için mutlu olma, herkesin başka alanlarda başarılı olabileceğini kabul etme, (...) engelli bireylerin yaşamı, oyun, oyuncak, hareket, spor gibi konular çocuk kitaplarında daha çok işlenmelidir.” (Tuğrul, 2007:387)

“Konunun sanatçıya özgü bir yanı da yoktur. Aynı konuyu çağlar boyunca değişik sanatçılar işleyegelmiştir. (...) Bunların bir bölümü yazıldığı günlerin sınırlarını aşamamış, yaşarlığını koruyamamıştır. Yitip gitmiştir zaman içinde. Bir bölümüyse çağların ötesinden günümüze akıp gelmiştir. (...) Yazınsal yaratıyı yaşanılır kılan bir öge değildir konu.” (Özdemir, 2002:19-22)

Emin Özdemir’e göre yapıtın kalıcılığı, yaşanırılığı “ konunun kendisiyle değil işleniş biçimiyle ilgilidir.” Konuların nasıl yazıldığı yapıtı değerli kılar.

Konuların alanı çocukların gelişim dönemlerine bağlı olarak genişler. Değişik yaş gruplarındaki çocuklar farklı konulara ilgi duyarlar. “Okul öncesi dönemde çevresindeki her şeyi tanımak ister. Yeni kişiler, yerler, hayvanlar, oyunlar onun ilgisini çeker. Karın, yağmurun yağması, güneşin doğuşu, batışı, rüzgârın esmesi vb. doğa olayları ilgisini yoğunlaştırdığı, öğrenmek istediği konulardır.” (Sever, 2003:113) Çocuklar, 8 yaş sonrasında başka ülkeleri ve doğayı anlatan kitapları çok severler. İlkgençlik döneminde ilgi çeken konuların başında aşk (özellikle kızların ilgi gösterdiği konu), arkadaşlık (aralarındaki dostluk, kıskançlık, rekabet vb.), kahramanlık gibi konular gelir.

Çocukların zihinlerinde canlandıramadıkları, algılamalarını aşan konularda yazılanlar onların ilgisini çekmez. Yazarların, değişik yaş gruplarındaki çocukların ilgilerini, beğenilerini ve okuma eğilimlerini çok iyi bilmesi, kitapların ilgi çekmelerinin temel koşullarından biri olarak görülmelidir.

“Hüseyin Yurttaş, çocuk kitaplarında ele alınması gereken konuların ‘sevgi’ kaynağından beslenmesi gerektiğini söyler; çünkü çocuk sevgiyle büyümesi gereken bir varlıktır. Çocuk kitabı yazarları da her şeyden önce sevgi ustası olmalıdır.” (Sever, 2003:112)

“Çocuk yapısı gereği oynamak, eğlenmek, gülmek ve öğrenmek isteyen bir varlıktır. Zengin düşsel dünyaları, ‘sürekli devinim’ isteyen güdülerini onların en belirgin özelliğidir. Çocuklar adına söylenenlerden hareketle, kitaplarda ele alınan konuların bazı temel özellikler taşıması gerektiğinden söz edilebilir.

Çocuk kitaplarında ele alınacak konular;

1. Çocukların okulöncesi dönemden başlayarak farklılaşan bireysel ilgi ve gereksinmelerine yanıt vermeli,

2. Çocukların yüreklerinde ve belleklerinde sevgi, dostluk, barış... Anlayışının gelişmesine katkı sağlamalıdır.” (Sever, 2003:113)

Çocukla kitap arasında sevgi bağı oluşması için çocuk, kitabı okurken eğlenmeli, hoşça vakit geçirmelidir. Kitaplar çocuklarda mizah (gülmece) duygusunu geliştirmelidir.

Seçilen konu çocuğa ilginç gelmeli, onlarda olumlu duygu ve düşünceler uyandırmalı, okumayı devam ettirmesini sağlayacak istek ve merak uyandırmalı, “şaşırtıcı sürprizler içermeli.” (Tuğrul, 2007:389)

Çocuk edebiyatı ürünlerinde anlatılanlar, çocuğa heyecan verici olmalıdır; fakat korkutucu olmamaya özen gösterilmelidir. Konu olumlu olarak sona ermelidir.

Çocukların kendilerine olan güveni güçlendirmek için, onlarla aynı deneyleri ve sorunları yaşayan başkalarının olduğunu da düşündürmeli.

“Konular, yalın ve anlaşılır olandan karmaşığa, somut olandan soyuta doğru bir sıra izleyerek işlenmelidir.” (Sever, 2003:113)

Konular, insanlar ve olaylar arasındaki benzerliklerin yanısıra farklılıklara da dikkat çekerek çocuklara çok yönlü bakış açısı kazandırmalıdır.

Konular, çocuğun “mantığını geliştirici, eski bilgilerini pekiştirici, yeni deneyimlere dikkat çekici olmalıdır.” (Tuğrul, 2007:389)

Çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alan bilgiler doğru olmalı, cevaplandırılmamış soru bırakılmamalıdır.

Konular, “Okulöncesi çocuğunun benlik, birey olma, güven, sevmeye, sevilme, ait olma, oyun, merak, öğrenme, estetik, başarıma, hareket, kendini tanıma, kabul gibi temel ihtiyaçların karşılanması yönünde tetikleyici olmalıdır.” (Tuğrul, 2007:389)

Okulöncesi dönemde, çocukları derinden etkileyen boşanma, duygusal örselenme, şiddet, hastalık kaygısı gibi konulara da yer verilmeli.

Konu ve Olay

Yazar, konuyu bir olay ya da olaylar dizisi kurgulayarak yansıtır. “Roman, öykü, oyun gibi yazınsal metinlerde en önemli öge olaydır. En yalın tanımıyla olan ya da ortaya çıkan şeydir olay. Bunu öyküye, romana, oyuna giren kişilerin birbirleriyle, kendileriyle, doğayla ya da çevreleriyle çatışması olarak da düşünebiliriz.” (Özdemir, 2002:112,113) (...) Gerçekte her olay ve olgunun, eyleme dönüşmüş istekler, tutkular, özlemler, düşler, saplantılar... olduğunu unutmamamız gerekir.” (Özdemir, 2002:249) Kurgulanan her olayda bu çatışmalardan biri vardır. Olaydaki çatışmanın çekiciliği, içerdiği gerilime ve uyandırdığı merak duygusuna bağlıdır. Bu da, çocuk okurun metinle ilişki kurmasını sağlar.

Ömer Naci Soykan (2003:176), kimi romanlarda “olay tüketimi” olduğunu, bunun da eseri niteliksizleştirdiğini belirtir. “Sıradan romanlarda bir olay bolluğu vardır. Dünyada ne varsa hemen her şey bir ya da birkaç kahramanın başına gelir. Olayın inceden inceye işlenmesi ve bunun okurun tadına varması diye bir şey yoktur. Dil tadı yoktur. Okur hemen olayı tüketir. Bu yüzden olabildiğince çok olay art arda sıralanır, sürükleyicilik sağlanır. Sıradan okurun istediği de zaten bu kadardır.”

“Lukens (1999:103-133), bir çocuk öyküsünde, iyi yapılandırılmış bir konuyu, abartılmış merak (sansasyonellik), duygusallık, rastlantısallık gibi yaratılmış sorunların bozabileceğini söyler.” (Sever, 2003:129)

Çocuk edebiyatı ürünlerinde olay örgüsü iyi kurulmalı, çocukların merak duygusu kamçılanmalı; fakat bu merak ögesi abartılmamalı, çocuğun gözünde öykünün inandırıcılığının yitirilmesine yol

açmamalıdır. Olayın mantıklı olmasına özen gösterilmelidir.

“Bir öyküde, çatışmayı kimin kazanacağını, öykünün serim ya da düğüm bölümünde bilinmesi, merak ögesini zayıflatarak, okurun okuma isteğini sonlandırabilir. Çocuk okur açısından, özdeşim kurduğu kahramanın verdiği uğraşın önemi büyüktür; bu uğraşın nasıl sonuçlanacağını bilmek, onu, metnin çekim alanına iten temel etkidir. Her sorunun kolayca yanıtlandığı, merak düğümlerinin çok zayıf olduğu bir öyküde, kurgulanan olayın olası sonucu önceden görüldüğü ve bilindiğinden, çocuk için okumayı sürdürmenin gereği de ortadan kalkar. Bu nedenle, çocuklara sunulan yaşam durumlarında yer alan çatışmalar, merak ögesiyle dengelenmeli; çocuk, öykü sonuçlanıncaya kadar düşsel ve düşünsel katkılarıyla anlamın oluşmasına ortak edilmelidir.” (Sever, 2003:129,130)

Yazar, çocukları eyleme geçirmeli, konunun içine katmalıdır. Anlatılan olayda kimi boşluklar bırakarak bunların, çocukların düşgüçleriyle tamamlamasına olanak sağlamalıdır. Olayın içine yerleştirilen ipuçlarıyla onları sonuçla ilgili tahminler yapmaya yönlendirmelidir.

Yazarın, rastlantıya dayanarak, çocuğun benimseyemeyeceği bir biçimde çatışmayı sonuçlandırması, düğümü çözmesi çocuğu kitaptan uzaklaştırır.

Çocuğun okumaya ilgisini azaltacağı ve yazara inancını sarsacağı için olayda rastlantıya ya da şansa yer verilmemelidir.

Acılı ve üzücü olayların duygusal sıklıkla sürekli anlatılması, duyguların zorlanması, çocuğun hayatı algılamasının önünde engel oluşturur. “Lukens (1999:129), kitaplarda sürekli duygusallıkla karşılaşan küçük okurun, neyin gerçekten acıklı, neyin yalnızca duygularla oynama olduğunu ayırt edebilecek gerekli duyarlılığı geliştiremeyeceğini belirtir. (...) Bir yakınının ölümüne, bir ev faresinin ölümüyle

aynı yoğunlukta duygusallık göstermesi, duygusal denge kurma becerisinin zedelediğini, yok olduğunu gösterir.” (Sever, 2003:131)

Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuğun duygularını örselememelidir.

Şiddet Konusu

Çocuklar, yıkıcılığa yol açan şiddeti ödüllendirilme, taklit gibi yollarla öğrenir. Hayatın her alanında demokratik ilişkilerin yerleşmemesi, içinde yaşanılan kültürün şiddetle dolu olması, yaşama hakkı ve insan hayatının kutsallığının değerli bulunma düzeyine erişilememesi, ölüm cezasını öldürmekle vererek onun yüceltilmesi, tarih öğretiminde savaşarak başarılı olunduğunun zihinlere yerleştirilmesi, medyada şiddetin iyi insanlar tarafından da uygulandığını göstererek bunun iyi bir şey olarak sunulması, şiddet görüntülerinin sıklıkla tekrarlanarak olağanlaştırılması, insanları umutsuzluk içinde bırakıp sorun çözmede şiddetten başka yol olmadığına onların inandırılması, dayanın bir eğitim ve terbiye yöntemi olarak kullanılması, erkek çocuklarının şiddete başvurmaları için kışkırtılması gibi pek çok sebepten dolayı çocuklar risk altında bulunmaktadır.

Ayrıca, şiddete dayalı bilgisayar oyunları da çocukları sanal şiddetin öznesi durumuna getirmektedir. “Homo mechanicus’un (makineleşmiş insanın) tek düğmeye basarak yüzlerce insanı yok etmekten duyacağı haz, bu yok edişin vereceği acıyı bastırır.” (E. Fromm, Akt. Atayman, 1984)

Hayatın içinde yoğun olarak bulunan şiddeti, çocuk edebiyatı ürünlerinin konu edinmemesi elbette düşünülemez. Öncelikle bu ürünlerin şiddeti üretmediğini belirtmek gerekir. “Çocuklarda şiddeti içselleştiren hiçbir zaman edebiyat metinleri olmamıştır. “ (Neydim, 2003:44) Fakat şiddetin, çağrıştırdığı güç kavramından dolayı çocuklar için bir çekiciliği vardır. Asıl istenmeyen, bir uyararla (çocuklar

için yazılmış metinle) bu çekiciliğin açığa çıkması ve çocuğun şiddete yönlendirilmesidir.

Aytül Akal (Akt. Nas, 2004:67), şiddet ve ölüm içeren çocuk kitaplarını eleştirdikten sonra şöyle der: “Ölüm de işlenir ama böyle değil. Korku işlenir ama, korkutmak için değil; korkmanın da insanca bir duyguyu olduğunu, korkuyla baş etmenin yollarını sezdirmek için.

Çocuk kitabı yazarının kalemi yazınsal değer üretmeli, kan damlatmamalıdır.”

“Kitap okumayı sevmeyi düşünen çocukların bile bir solukta okuduğu heyecanlandırıcı, sürükleyici korkutucu metinler kimi zaman yetişkinlerin hissinde uğruyor.(...) Oysa bu tür kitaplar çocuklara ‘korkmamayı’ anlatır. Mizahi öğeler ve karmaşık gibi görünen olayların basit çözümleri onları kitap kurdu yapar. Okuyan çocuk şiddet eğilimi göstermez. Çünkü okuyan birey mutludur, kişisel gelişim yolunda adımlar atar. (...) Çocuk için yazılmış, dozu iyi ayarlanmış gerilim kitapları aileleri germesin! Çocuklar sevebilecekleri kitapları okusun!” (Yener, 944)

Kaygılanılan bir başka sorun da cinsellik ve cinsel şiddettir. “Cinsellik içeren görüntüler çocukların ruh sağlığını ne kadar ve nasıl etkiler konusu üzerinde duruluyor ve o noktada araştırmalar yapılıyor. Çıkan sorun özetle şu: Cinsellik içeren görüntüler çocuklara zarar vermiyor, ama cinsel şiddet içeren görüntüler, yayınlar hem çocukları hem de büyükleri kötü etkiliyor.” (Aslanoğlu, 2006 :458)

Çocuk gerçekliği onun deneyim alanını kapsar. Çocuğun deneyim alanı dışında, onda yaşam boyu travmatik etkiler yaratacak taciz, tecavüz gibi olaylara çocuk kitaplarında yer verilmemelidir.

Çocuk edebiyatı ürünleri, yaşamın bir gerçekliği olan şiddet olgusuna konu gereği yer verebilir; ancak şiddetin “olumlanmasından” kesinlikle kaçınılmalıdır.

Kitapta işlenen şiddetin amacı, çocukları şiddete karşı neler yapılması gerektiği konusunda duyarlı kılmak, onlarda şiddete ve kaba güce karşı bir anlayış oluşturabilmek, olmalıdır. Çocukları, şiddetin tek çare olmadığı ve şiddete başvurmadan birçok başka çözümlerin bulunabileceği konusunda yüreklendirmelidir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde çizilen iyi nitelikli kahramanın, kötülüğün üstesinden gelmesinin yolu, şiddete dayalı yok etme ya da kaba kuvvet olmamalıdır.

Necdet Neydim (2003:35), metnin de şiddet unsuru olabileceğini belirtmektedir: “Ben, asıl şiddetin metnin çocuğun karşısına mutlak bir otorite olarak konulmasında yattığını düşünüyorum. Edebiyat, eğitim sisteminde çocuğa okutmak üzere verilen metinlerden ne ders çıkarıldığını sordumuz sürece, eleştirel okuma anlayışını, okurun metnin karşısında eşit olduğu anlayışını yerleştiremediğimiz sürece ayrımsız her metin çocuk için birer şiddet unsuru olarak var olacaktır.”

Kaynakça

- Aslanoğlu Kaan, Memleketimden Karakter Manzaraları, İtaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- Atayman Veysel, “Çizgi Film ya da Şiddetin Gizlenmiş Bir Kaynağı”, Varlık, Sayı: 919, İstanbul, 1984.
- İştihan Sonnur, “Resimli Çocuk Kitaplarının Benlik Kavramıyla İlgili Konuları Gönen Mübaccel, İçermesi Yönünden İncelenmesi”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.
- Neydim Necdet, Çocuk Edebiyatı, Bu Yayınları, İstanbul, 2003.
- Özdemir Emin, Yazınsal Türler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- Eleştirel Okuma, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- Sever Sedat, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Soykan Ömer Naci, Gönülden Dile Öz Sözler, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tuğrul Belma - Feyman Nihan, “Okul Öncesi Çocukları İçin Hazırlanmış Resimli Kitaplarda Kullanılan Temalar”, II. Ulusal..., Ankara, 2007.
- Yener Mavisel, Cumhuriyet Kitap, Sayı: 944, İstanbul.

Çocuk Edebiyatında Kahraman (Karakter)

Yazınsal (edebi) anlatı türlerinde başından olaylar geçen kişilere kahraman denmektedir. “Öykülerde, romanlarda, oyun ve anlatılarda ister bir durum anlatılsın, ister bir olay dile getirilsin, anlatılanlar birleriyle ilgili olacaktır, birilerinin başından geçecektir.” (Özdemir, 2002:127)

Kişilerin duygu, düşünce, özlem, tutku ve davranışları anlatılarak karakterler oluşturulur. Kahraman ve karakter terimleri birlikte anılır. “Her yapıtta, başından olay geçen kahramanlar, çeşitli karakterleri canlandırır. Karakter, sanatçının yarattığı; duygu, düşünce ve tutku yönleriyle geliştirdiği, gerçek yaşamdan da esinlenerek deneyimiyle, birikimiyle, kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği bir kişiliktir.” (Sever, 2003:63,64)

Çocuklar, çocuk edebiyatı ürünlerinde karakterler yoluyla insanları tanır, onlarla düşsel arkadaşlık kurar. Kendisinin ve başka insanların başından geçebilecek olayları kahramanlar aracılığıyla öğrenir. Kahramanların sorunları çözmede izlediği yol çocukları çok etkiler, çocukta kahramanlar gibi düşünme ve davranma isteği uyandırır.

Çocuklar, okudukları kitaplardaki kahramanlarla özdeşim kurabilmeli. Bu nedenle kahramanların fiziksel ve ruhsal portreleri güçlü bir biçimde çizilmelidir. Karakterlerin özellikleri çocuğun kimlik gelişimini olumlu yönde etkilemelidir.

Sevdiği karakterler şiddete maruz kalmamalı ve olumsuz davranışlar sergileyen karakterlerin davranışları olumsuzlamalıdır.

Batı’da kapitalizmin ihtiyaç duyduğu insan tipi, Aydınlanma felsefesine bağlı olarak edebiyatta da, idealize edilmiş (örnek çocuk) kahramanlar olarak ortaya

çıkmıştır. Necdet Neydim’in (1998) incelediği idealleştirilmiş kız ve erkek figürlerinin, günümüzdeki çocuk gerçekliği anlayışına uygun olmadığı anlaşılmıştır.

Çocuk edebiyatı ürünlerindeki kahramanlar çok yönlü çizilmeli. Kahramanlar hep cesur, hep başarılı, hep üstün, hiç yanılmaz, hiç hata yapmaz, her şeyi bilen insanlar olarak işlenmemelidir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde hayvanlar da öykünün kahramanı olabilirler. “Yazınsal yaratılarda yer alan hayvanlar aracılığıyla da yine anlatılmak istenen insanoğlunun serüvenidir.” (Özdemir, 2002:252) Kişileştirilmiş hayvan ve nesnelere kahraman olması, düşselliğe yakın olan çocuk algılamasına uygun düşer, onun düşsel ihtiyaçlarına cevap olur.

Karakteri oluşturmak sanatçı duyarlılığını gerektirir. “Gerçekçi ve sağlıklı bir biçimde karakter çizme, insanı bütün yönleriyle tanımayı gerektirir. Karakteri çizilecek kişinin eylemlerini, davranışlarını, çevresiyle ilişkilerini gözlemlemeyi gerektirir. Kişinin karakterini belirleyen bir bakıma bu ilişkilerdir.” (Özdemir, 2002:263)

Yazarlar, okuyucularına kahramanlarını tanıtmak için değişik karakter geliştirme yollarını kullanır. Çocuklar, kahramanların olaylar içindeki davranış ve eylemleri, konuşmaları, fiziksel görünüşleri ya da yazarın ve başka kahramanların onlarla ilgili yorumları aracılığıyla kişilik özelliklerini tanır.

Yazar, karakter geliştirmek için bu yollardan hangisini kullanırsa kullansın, karakterinin inandırıcı olmasına özen göstermelidir.

“Okulöncesi dönemdeki (2, 3, 4 yaş) çocuklar için hazırlanan kitaplarda, kah-

ramanlar genellikle fiziksel özellikleriyle (dış görünüşleriyle) ön plana çıkarılır. Onlara, sözleri ve hareketleriyle de bir kişilik kazandırılır. Bu yaşlardaki çocuklara kahramanların tanıtılmasında resmin önemli bir işlevi vardır. Çünkü, çocuklar yetişkinlerin aksine, birçok şeyi ilk kez duyduğunda, gördüğünde öğrenmeye başlar. İşte, bu ilk sayılabilecek öğrenmelerde çocukların duydukları ve gördükleri onların hoşuna gitmeli, duyu algılarını devindirmelidir.” (Sever, 2003:83)

“Kahramanlar öykü boyunca bazen devingen (değişen), bazen de durağan (değişmeyen) kişilik özellikleriyle karşımıza çıkar.” (Sever, 2003:106)

Öykü boyunca kahramanın kişiliğinde olan değişimlerin nedenleri yeterince açıklanmalıdır. İnanırcı olmayan değişimlerle çocuk okurun güveni sarsılmamalıdır. Kahramanın kişiliğinde bir değişim olmuyorsa, yazar bu durumu da okuyucusuna sezdirmelidir.

Kahramanlar da hayatın içindeki insanlar gibi yanlışlar yapabilir, başarısız olabilir ya da korkuya kapılabilirler. Yazar, kahramanların içinde bulunduğu olumsuz koşullara direnmesini, bu koşullardan çıkış için çözümler üretmesini öne çıkarmalıdır.

Masal ve masalımsı türler dışındaki kitaplarda kahramanların özellikleri gerçekçi olmalı, abartıdan kaçınılmalıdır.

Kahramanlar büyümüş de küçülmüş çocuklar olmamalı.

Güçlü kahramanlar aracılığı ile, yoksul ya da kötü giyinen karakterlerin ortadan kaldırılması çokça işlenen konulardır. Kahramanlar aracılığı ile, yoksulluk karşısında korku ve nefret duyguları uyandırmak, çocukları bilinçaltına yerleştirmemelidir.

Hayvanlar da çocuk kitaplarının vazgeçilmez karakterleridir. Çocuklar, bu karakterlerin özelliklerini kuru kuruya belgesel bir bilgi gibi değil, ilgi çekici anlatımlarla öğrenmelidir.

Kaynakça

- Neydim Necdet, Çocuk ve Edebiyat, Bu Yayınları, İstanbul, 1998.
Özdemir Emin, Yazınsal Türler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
Eleştirel Okuma, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
Sever Sedat, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara, 2003.

Çocuk Edebiyatında İleti (Mesaj)

Dil ve kurmaca, yazınsal (edebi) metnin temelini oluşturur. Her yazınsal yaratı, okurla iletişim içine girer ve ona öğretici (didaktik) olmayan bir ileti sunar. İleti, yazarın okuyucusuna vermek ya da onunla paylaşmak istediği anadüşünce. Öğretici nitelikteki metinlerle yazınsal nitelikteki metinlerin iletileri birbirinden farklıdır.

Öğretici nitelikteki yazılarda (makale, fıkra, röportaj vb.) ileti, “Amacın yoğunlaştırılarak bir yargıya dönüştürülmesi, daha doğrusu bir önerme biçiminde yazıda belirmesidir. (...) Öğretici yazılarda ileti tektir.” (Özdemir, 2002:71,73)

“Yazınsal metinlerde ileti, önerme biçiminde, daha doğrusu kesin bir yargıya dönüştürülerek verilmez. Metnin dokusuna sindirilir. Bu bağlamda yazınsal metnin iletileri örtük ilettir. (...) Yazınsal metinlerde ileti belki bir sorunu, bir insanlık durumunu ya da bir olay ve olguyu aydınlatmaya yönelik olur. Bir bakıma yazarla paylaştığımız ya da metinden yaşantımıza kattığımız şeydir.” (Özdemir, 2002:115)

Bir önermeye dayalı iletilerde öğreticilik, bir önermeye dayanmayan iletilerde duyarlılık kazandırma sözkonusudur.

“Yazınsal yaratıda (roman, öykü, şiir vb.) ileti tekil bir nitelik taşımaz. Yaratının yorumuna göre değişkenlik taşır. Bunun için de alımlayıcının yaklaşımına göre aynı yazınsal yaratıdan değişik iletiler çıkarılabilir. (...) İleti, yazarın konuya yüklediği anlamdır. Bir metin terimsel anlamıyla yazınsallık niteliğini taşıyorsa onun iletilisini bulma, belirli bir öneri ya da kalıba dönüştürme oldukça güçtür. (...) Yazınsal metinlerde ileti, metnin dokusuna sindirilir. Açık bir önerme biçiminde verilmez.” (Özdemir,2002:25,26)

İdeolojiyi eserde -elmadaki şeker gibi- iyice eritmeye, yaşamı imgesel bir kurgu, estetik bir yapı, kişisel bir anlatım ve duyarlılık bir yaklaşımla vermek gerekir.
Asım Bezirci

Mavisel Yener (2007:153) tek anlamlı, tek yorumlu metinlerin sakıncalarına dikkat çeker. “Masal, şiir ve öykülerle duygu eğitimi verilirken metinlerin tek anlamı, tek yorumu olmadığı, aksine okuma sayısınca anlama olduğunu bilmesi gerekir eğitimcinin. Tek bakış açılı yorumlar hem metni öldürür hem de çocuktaki yaratıcı yorum gücünü yok eder.”

S. Dilidüzgün (Akt. Sivri, 2007:655) de iletinin okur tarafından bulunması ile estetik haz ilişkisi üzerinde durmaktadır. “Estetik bütünlüğü gereği yazınsal metinler tek anlamlı olamaz, ‘buna inan’, ‘tek ve mutlak gerçek benim sana anlattığımdır’ diyerek zorlayamaz. Bu nedenle iletilisi, söylemek istediği şey de örtüktür, okur kendi çıkarsamalarını, satır aralarından (ya da dizelerden), söylenmeden geçilen, ancak kastedilen şeyleri bulmakla yükümlüdür. Ancak böylesi düşünsel bir süreç sonucunda ortaya çıkan anlam estetik bir haz verecektir.”

Yazar, “Fikirlerini ya da anlatmak istediği şeyi, doğrudan iletilerle değil, estetik ve doğal bir çerçeve içinde, tat alınabilir, yoruma, çıkarıma ve tartışmaya açık bir biçimde dile getirmelidir.” (M. Sivri, 2007:652)

Çocuk edebiyatı ürünlerindeki iletiler, çocuklara bir şeyler söylemeyi değil, onların düşünce ve duyarlılıklarını geliştirmeyi esas almalıdır.

“Çocuk kitaplarında, yazar, kural ya da kurallar koymaktan, yaptırımcı yar-

gılar oluşturmaktan çok, özellikle, çocukların gelişim özelliklerini de göz önünde bulundurarak onlara neden-sonuç ilişkisiyle anlamlandırabilecekleri yaşam durumları sunmalıdır. Çocuklara, 'Doğayı sev, çevreyi koru.', 'Büyüklerle saygılı ol.', 'Derslerine çok çalış.', 'Arkadaşlarıyla iyi geçin.', 'Giysilerini kirletme.', 'Tutumlu ol.' gibi, sayılarını çoğaltabileceğimiz emir ve kurallar bileşkesine oturan tümcelerle seslenilmemelidir. (...)

Çocuk kitabında, yazarın çocuğa göre kurguladığı, çocuğa uygun yaşam durumları, çocukların belleğinde yanıtlanması gereken sorular oluşturmalıdır. 'Niçin doğayı sevmeliyim?' , 'Ders çalışmazsam neler olabilir?' , 'Sağlığıma ya da temizliğime dikkat etmez, özen göstermezsem ne/neler olabilir?' , 'Çevremde yaşayan diğer canlılara karşı niçin duyarlı davranmalıyım?' ya da 'Çevremdeki canlılara duyarlı davranmaz, insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmazsam ne gibi sorunlarla karşılaşabilirim?' gibi sorulara, çocuklar yanıt aramaya kendileri koyulmalıdır." (Sever, 2003:14,15)

İletiler, çocukların duygusal, ahlaki, imgesel gelişmelerine haz vererek katkıda bulunmalıdır.

İletiler çocuklara, onların dilsel gelişkinlik düzeyine, anlam evrenine uygun bir kurguyla sunulmalıdır.

Demokratik yaşamın önemi, sorun çözmede en etkili yöntemin iletişim ve empati olduğu sezdirilmelidir.

Emek, eşitlik, özgürlük, barış, kardeşlik, adalet kavramları işlenmeli, düşmanlık aşıl原因an iletilere yer verilmemelidir.

Kitaplardaki iletiler, çocukları duygusal olarak yaralamamalı; sınıf, sömürü ve mücadele gibi kavramlara kaba bir şekilde yaklaşılmalıdır.

İletiler, çocukların sorgulama ve seçme hakkını yok etmemelidir.

Çocuk, kendini özgün hissederek kaba eleştirel bakabilmelidir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde bir cümlenin bile çocuğun önüne geniş ufuklar açabileceği, hayalgücünü tetikleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Özdemir Emin, Yazınsal Türler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
Eleştirel Okuma, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
Sever Sedat, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara 2003.
Sivri Medine, "Çocuğa Şiirde Öğreticilik Sorunsalı",
II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu,
AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.
Yener Mavisel, "Masal, Öykü ve Şiirlerle Duygu Eğitimi",
II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu,
AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.

Çocuk Edebiyatında Öğreticilik (Didaktizm)

Çocukları bilgilendirmek amacıyla hazırlanan kitaplara **öğretici çocuk kitapları** adı verilmektedir. Bu kitaplarda bilgi verme ve öğretme hedeflendiği için dildeki sözcüklerin anlamı, herkesin paylaştığı nitelikte olması; anlatımın ise, açıklamaya ve mantık ölçülerine dayandırılması amaçlanır. Çocuklarda duyarlılık oluşturmak amacıyla hazırlanan kitaplar ise, **çocuk edebiyatı** kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kitaplarda ise, estetik kaygı güdüldüğü için kullanılan dil, günlük dilin alışılmış anlam özellikleriyle değil, duygusal ve çağrışımsal nitelikleriyle önem kazanır. İleti bölümünde de belirtildiği gibi, birinciler iletilerini kesin bir yargıya dönüştürerek (önerme biçiminde) verirler. Bu nedenle çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilmezler. İkinciler, iletilerini kesin bir yargıya dönüştürmeden, metnin dokusuna sindirerek verirler.

Çocuklara kendi doğrularını benimsetmek, hayat dersi vermek anlayışıyla yazılan kitaplar yazınsallıkla bağdaşmaz. “Tek mesajlı (çok mesajlı da olabilir) didaktik yönelimli çocuk kitaplarının edebiyat estetik değerleriyle tam anlamıyla örtüşmediği, bunların sadece bilgilendirici kitaplar olarak ele alınabileceği sonucuna varırız. Bir çocuk kitabının edebiyat estetik değer taşıması için okuruna anlam oluşturma özgürlüğünü vermesi, okurun karşısında iktidar pozisyonunda durmaması gerekir.” (Neydim, 2003:19)

Çocuk edebiyatında öğreticilik, Batı’da 17 ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan ve aklın yüceltilmesine dayanan Aydınlanma ile yakından ilişkilidir. “Aydınlanma döneminde oluşuyor çocuk edebiyatı. Bu edebiyatın temel ilkeleri -Aydınlanma felsefesine bağlı olarak- şunlardır: Çocuğu yönlendirici bir akılçılık, bilgilendirme, öğreticilik, işlevsellik, yaratıcılık. Bu, didaktik ve otoriter bir yaklaşımdır, çocuğa yukarıdan bakar. İşte

Bir şey ki bana ders vermekle kalır, ne yaşamımı zenginleştirir, ne coşturur, tiksindirir ondan...
Goethe

çeşitli aşamalardan geçip süren bu anlayış, 1950’lerden sonra yerini; çocuğu tanıtmaya, anlamaya, onun dünyasını bulgulamaya dönük bir anlayışa terk ediyor.” (İpşiroğlu, Akt. Nas, 2004:76)

Yazar öğretmen rolü üstlenerek, kendi doğrularını çocuklara benimsetmeye çalışmamalıdır.

Fatih Erdoğan (2003), T. Brezina’nın kitaplarını değerlendirirken bizdeki ‘bir çocuk tasarımı’ kavramı üzerinde duruyor. “Çocuklar bu yazarın kitaplarını dizi dizi alıp okuyor. Neden? Öncelikle, tabii ki bildik macera formüllerini kullandığından. Ama daha da önemlisi şu: Bizim geleneksel hastalığımız olan ‘bir çocuk tasarımı’ onda yok. O yalnızca bugün var olan çocukların heyecanlanacakları ve eğlenecekleri kitapları yazıyor. Bizse yarının ‘aydın çocuğunu’, ‘ahlaklı çocuğunu’, ‘Atatürkçü çocuğunu’, ‘namuslu çocuğunu’, ‘paçasını kurtaran çocuğunu’, ‘ozon tabakasını delinmekten kurtaracak çocuğunu’, ‘pet şişelerini toplayacak çocuğu’, ‘savaşları durduracak çocuğu’ vb. oluşturmayı hedeflediğimizden bugünkü çocuğu ıskalayıp duruyoruz.”

Çocuk edebiyatı ürünlerinden “görev insanı” yetiştirme, “küçük biz”ler yaratma ya da “yetişkinleştirilmiş çocuk” oluşturma amacı beklenilmemelidir.

Çocuklar için hazırlanan kitaplarda öğreticilik yapılmasının asıl sakıncası, çocukların kitap okumadan uzaklaşmasıdır. “Öğreticilik yanı ağır basan açıkça öğüt veren kitap, satır aralarına gizlenmiş iletileri olmadığı için, ufuklar açmadığı için çocuğa sıkıcı gelecek, satırlar arasında gömülü olan sihri bulma mutluluğunu yaşatmaya-

çaktır. Birkaç kez kötü kitapla yüz yüze gelen çocuk her kitabı öyle sanıp okumaktan vazgeçecektir.” (Yener, 2002)

Recep Nas (2004:81), bilgi vermenin doğrudan olamayacağını, kendiliğinden -metnin içinde eritilmiş- bilgi verilebileceğini söyleyerek, “Çocuk nasıl oynarken birçok şeyi öğreniyorsa, okurken de birçok şeyi öğrenebilir, öğrendiğinin ayırıcına bile varmadan.” demektedir.

Çocuklar için hazırlanan yazınsal içerikli kitaplarda kurgu gereği bilgi verilebilir, ancak kitaplarda öğreticilik hedeflenmemelidir.

“Toplumsal gerçekler, çocuğun kendi gerçeği; bunların çocuk üzerindeki etkileri, yine onun diliyle, bakış açısıyla işlenecektir. Ama bu yapılırken şematik kurgudan, slogancı bir anlatımdan kaçınmak gerekir. Çocuk koşullandırılmamalıdır.” (Nas, 2000:82)

“Edebiyat propaganda düzeyine (daha doğrusu, düzeysizliğine) indirgenemez. Ufaksuz, çapsız, tek anlamlı; çocuğu bağnaz, tutucu olmaya, hemen inandırmaya çağıran tek doğrulu metinlerle, eleştiren ve çok yönlü düşünen, soran, sorgulayan, bilimsel tutumlu bireyler yetiştirilemez. Yazılan da yazınsal (edebi) bir metin değil, olsa olsa bir bildiri, bir makale olur.” (Nas, 2004:83)

Çocuklara, üstesinden gelemeyecekleri işleri ya da sorumlulukları yüklememeliyiz.

Kaynakça

Erdoğan Fatih, Radikal Kitap, İstanbul, 26.10.2003.

Neydim Necdet, Çocuk Edebiyatı, Bu Yayınevi, İstanbul, 2003.

Nas Recep, Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004.

Yener Mavisel, “Çocuk ve Kitap”, ABC Dergisi, Sayı: 195, Ankara, 2002.

Kavcar Cahit, “Okuyarak Anlama”, Türk Dili, TC Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2004.

Çocuk Edebiyatında Gülmece (Mizah)

Gülme bir ihtiyaç, bir savunma, bir karşı çıkış, bir paylaşma eylemidir ve sadece insana özgü bir niteliklidir. İnsanlar yadırgadıkları olay, görüntü ya da dil kullanımına gülerek tepki gösterirler.

Aziz Nesin (2002:48) *gülmeyi*, “İnsanın, kendi toplumsal ortamındaki bir nedenin etkisiyle, herhangi bir haz duyumu alması sonucu, bunun dışı vurumu” olarak tanımlamaktadır.

Gülmenin insana özgülüğüyle ilgili olarak da şunları yazar: “Bir hayvana gülmemiz, o hayvanda insan durumu, insan davranışı, insana benzerlik görmemizdir. (...) Gördüğümüz bir ayıya güldüğümüzü sanırken, gerçekte ayıda insanı görüp, onu kendimize benzettiğimizden, kendi kendimize gülmekteyiz. (...) Gülen de, gülünen de, güldüren de hep insandır.” Nitekim H. Bergson, “Doğa güzel ya da çirkin olabilir ama gülünç olamaz.” demektedir. (Nesin, 2002:53,54)

Usta yazarın gülmecenin işlevi ve kapsamıyla ilgili yazdıkları da açıklayıcı niteliktedir: “Gülmece, seslendiği insanı, hangi oranda olursa olsun sağlıklı olarak güldürebilen her şeydir. Güldürmek, gülmecenin işlevidir.” (...) Sağlıklı gülmeyi yaratan her şey gülmecenin kapsamına girer: Yazılı ve sözlü bütün gülmece eserleri, gülmece hikaye ve romanları, yergi ve taşlama, alay, eğlenme, şaka, güldürü, güldürücü pantomim ve danslar, karikatür ve türleri, gölge oyunları (Karagöz vb.), gülünçleştirme ve argoda tiye almak, kaba gülünç, güldürücü anekdot ve fıkralar, nükte, ters yansılama, eski ve yeni argodaki dalga geçme, tefe koymak, maytap geçmek, gırgır ve bunlar gibi olan her şey gülmecenin içine girer.” (Nesin, 2002:45,46)

Rıfat Ilgaz, gülmece ile edebiyat türleri ilişkisine açıklık getirir: “Rıfat Ilgaz’a göre

Mizahın olmadığı yerde yaşamak zor, ama her şeyin mizah olduğu yerde de yaşamak olanaksızdır.
Bertolt BRECHT

İçinde kahkaha çınlamayan hiçbir düşünceye doğru demeyiniz.
F. NIETZSCHE

‘gülmece’ yazınsal bir tür değil, bir biçimdir. Roman, şiir, öykü gibi başka bir yazınsal tür ile var olan bir bakış açısıdır. Yazınsal türler teknik ve beceri isterken, ‘gülmece’ istemez; doğuştan gelir, der Ilgaz. Ona göre kişinin yaşama bakışıdır ‘gülmece.’” (Yılmaz, 2007:817)

Gülmece konusunda düşünenlerin ve üretenlerin sözleri, bakış açısı kazandırıcı özellikler taşımaktadır:

“Bütün mizah (gülmece) ürünlerinde ortak olan; içinden çıkılmaz bir duruma, sonunda neşeli ve sevimli bir çözüm getirmektir.(...)Gülmecenin kökeninde eğlence ve hoşgörü yatıyor. (...) Eğlence, bütünü ile gülmece olmadığı gibi gülmecenin bütünü de eğlence olmuyor.” (Öngören, 1983:13)

“Mizah eleştirel amaçlıdır. (...)Komiklik güldürme amaçlıdır, nedensiz olarak her zaman yapılabilir.

Gülünç olana gülünür, herkes güler. Mizah ise gülünçlük değildir. Hemen her mizahçının dediği gibi, ciddi bir iştir, acı yüklüdür, gülenler olduğu kadar ona kızanlar, öfkelenenler de olur. Çünkü mizah bir tepki ve eleştiri biçimidir.” (Oral, 2002:90)

“Mizahın altında eleştiri vardır. Güldürerek söylemek, eleştirmek etkin bir yoldur.” (Muzaffer İzgü)

“Mizah haksızlığa karşı en etkili silahlardan biridir.” (Haldun Taner)

“Gülmece, doğası gereği ezilenin yanındadır ve ezilenin ezene karşı sessiz başkaldırısıdır.” (Rıfat Ilgaz)

“Her gülünen şey mizah değildir. Mizahın amacı düşündürmektir.”(Aydın Boysan)

“Gülmecenin amacı bir genelleme yapmak değildir. Olaylar ve davranışlardaki göze batan noktaları hafif bir biçimde alaya alıp ilgiyi çekmektir. (...) Olayların gülünç yanını görebilmek, günlük yaşamın ağır baskılarından kurtulabilmek için en güzel yöntemdir. (...) Gülmece, insanın düş gücü, yaratma gücü oranında çoğalır.” (Özünlü, 1999:41,60)

“Mizahın önemli alt dallarından biri olan şaka ‘birini küçük düşürmeden, aşamadan söylenen takılma biçiminde eğlendirici söz, yapılan hareket’tir.(B. Larus) (...) Ego, dış dünyaya ve ondan gelen uyarılarla veya içten gelen heyecanlarla baş edemediğinde, daha doğrusu başka bir yol bulamadığında, düşünceye acıklık getirmek için şaka yapma yoluna başvurmaktadır.”(İkiz, 2001:199-200)

Gülmece, sadece bir eğlenme aracı olarak görülmemeli, insanları düşündürmeli, onlarda kalıcı izler bırakmalıdır.

Gülmece de bulunan güldürme, boşaltım sağlama ve tepki gösterme işlevleri, insanların yararına bir görevi üstlenmelidir.“Bir yararı olan, eleştiricilik, yericilik ve olumlu yönde yıkıcılık görevi yüklenmiş olan gülmecelere (hikâye, roman, güldürü, karikatür gibi her tür ve biçimde gülmecelere) yararlı ve görevli gülmece diyoruz.” (Aziz Nesin)

Gülmece, içinde eleştiriyi barındırmalı, ezenin ezilene, yönetenin yönetilene, erkeğin kadına uyguladığı baskıyı örtmemelidir. Gülmece, eleştiri oklarını neşenin önündeki en büyük engel olan sömürü ve baskı uygulamalarına yöneltmelidir. Magazine yönelerek okuyucu ve izleyiciyi sadece günlük sıkıntı ve tasalarından uzaklaştırmayı ya da güldürmek için güldürmeyi amaç edinmemeli, sarsıcı ve düşündürücü işlevini de yerine getirmelidir.

Kaynakça

- Akgökçe Necla, “Cinsiyet Engelli Şakalar” Cogito, Sayı:26, İstanbul, 2001.
Bayrak Mehmet, Halk Gülmecesi, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
Dindar Cemal, “Tanı: Mani”, Gülme’nin Kitabı, YGS Yayınları, İstanbul, 2002.
İkiz T. Tunaboşlu, “Şakalar ve Psikanaliz”, Cogito, Sayı:26, İstanbul, 2001.
İlker Maga, “İnsanın Özerk Alanı Olarak Gülme”, Gülme’nin Kitabı, YGS Yayınları, İstanbul, 2002.
Nesin Aziz, “Mizah = Gülmece”, Gülme’nin Kitabı, YGS Yayınları, İstanbul, 2002.
Oral Tan, “Gülme”, Gülme’nin Kitabı, YGS Yayınları, İstanbul, 2002.
Öngören Ferit, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
Özünlü Ünsal, Gülmecenin Dilleri, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999.
Yılmaz Nilay, “R. İlğaz’ın Bacaksız Dizisine Geleneksel Gülmece Karakterleri ve Gülmece Kuramları Açısından Bakış”, Rıfat İlğaz Sempozyumu, Çınar Yayınları, İstanbul, 2007.

Çocuk Edebiyatı Kitaplarının Biçimsel Özellikleri

Çocuk kitabı hazırlanırken yazar, çizer, psikolog, editör, tasarımcı ve matbaa sorumluları işbirliği içinde çalışmalıdır. Sayfadaki tüm öğeler (yazı, yazıların boyutları, resimler, çizimler vb.) arasında estetik denge gözetilmeli. Sayfa düzeni çekici hale getirilerek kitabın kolayca okunup anlaşılandırılmasına olanak verilmelidir.

Büyüklik (Boyutlar): “Sürekli aynı boyutlardaki kitaplar yerine farklı boyutlardaki kitaplar tercih edilmelidir.” (Tür-Turla, 2005:37) Çocukların sürekli olarak aynı boyutta hazırlanmış kitaplar okumaktan hoşlanmadıkları bir gerçektir. Çocuklar değişik büyüklükte kitapları okumaktan ve incelemekten zevk alırlar.

“Göknil, iki yaşa kadar olan dönemde küçük boyuttaki kitapların çocuğun elle riyle kitabı daha kolay tutma, sahip olma, benim diyebilme duygusunu da etkilediğini ifade etmektedir. (..) Büyük boyutlu kitaplar ise çocuğun rahatça görebileceği, yetişkinin rahatça okuyabileceği ve kucuga sığabilecek kitaplardır.

Kitabın kenan kucaktan taşacak kadar büyük olmamalıdır.” (Tür-Turla, 2005:36)

Bunun yanı sıra kitabın hacim ve ağırlık bakımından kolayca taşınmaya, kullanmaya elverişli olması ve kitaplık düzenlemesine uygun olması önemlidir.

Kapak: “Çocuk kitaplarında kapak, çocuğun dikkatini çeken ilk biçimsel özelliktir. Kapakta kitabın adı, konuyu tanıttıcı bir resimle yer almalıdır. Dış kapakta yazılmamışsa, iç kapağa yazarın (çeviri bir kitapsa aynı zamanda çevirenin), kitabı resimleyenin, basımının adları ile basım yılı ve yeri yazılmalıdır.” (Gültekin, 2008:2)

“Kitap kapağı, kitabın içeriği hakkında

etkili mesaj verecek şekilde düzenlenmiş olmalıdır.” (Tür-Turla, 2005:37)

Kapak, çocuğun kitapla ilk tanışma aracı olduğu için çok önemlidir. Renkli, resimli olmalı, çocuk için çekici özellikler taşımalıdır. Çocuk kitaplarındaki kapak resimleri estetik değerinin yanında; canlı, kitap konusuyla ilgili ve çocuğu okumaya çağırıcı biçimde olmalıdır. Böylece kapağı gören çocuğun kitaba isteyerek yaklaşması sağlanabilir. Kitap kapağı sadece çocuk için değil, yetişkinlerin seçim yapmasında da etkili bir uyarıcıdır. Kapak kâğıdı sağlam ve kaliteli olmalıdır. Çabuk yıpranan bir kitap, çocuğun kitaba ilgisini azaltabilir. Düzenli bir kitaplık kurma alışkanlığını da sekteye uğratabilir. Daha küçük yaşta çocuklara hazırlanan kitaplarda kapağın dayanıklılığı da artırılmalı, dağılmayacak biçimde iyi yapıştırılmalı, hatta dikilmelidir.

“Kapakta selofan kullanılması, dayanıklılığı daha da artırır. Selofan, ince saydam nitelikte mat ya da parlak plastik folyolardır. Kâğıt yüzeyi, otomatik makinelerle tutkal ya da sıcak presleme yoluyla selofanlanır.” (Sürmeli, 2007:555,556)

ABC, banyo ya da dokunma kitapları olarak adlandırılan okul öncesine yönelik kitapların kapak ve sayfalarında, yıpranmayı önlemek, dayanıklılığı artırmak ve çocuğa çevirme kolaylığını sağlamak için kalın kâğıt kullanılmalıdır.

Arka kapak ise çeşitli amaçlar için kullanılabilir: yayınevini kitaplar dizisi, yazarın yapıtları, kitabın fiyatı gibi.

Basım (tipografi): Kâğıt, bez ve benzeri şeylere yazı ya da resim çıkarma işi olarak adlandırılan basım, çocuk kitaplarında daha da önem kazanmaktadır.

“Tipografinin en önemli işlevi okunaklılığıdır. Okunaklık harfler arası, kelimeler arası ve satırlar arası boşluk, yazı-fon ilişkisi, punto büyüklüğü, yazının et kalınlığı ve bloklama özellikleriyle artar ya da azalır. Tipografik yapı içindeki boşluklar, gereğinden az ya da fazla olduğunda okuma güçlüğü doğar. Boşluklarda tutarlılık ve süreklilik sağlanmalıdır.

Çocuk kitaplarında kullanılan tipografik karakter (harf, sayı, sembol, çizgi ve noktalama işaretleri) ve puntosu, çocuğun seviyesine uygun olmalıdır. (...)

Fon ve yazı tipi, rengi birbirine kontrast oluşturacak şekilde tasarlanmalı, fon koyu tonda ise yazı açık; fon açık tonda ise yazı koyu tonda olmalıdır.” (Sürmeli, 2007:555)

Kâğıt:“Çocuk kitapları en iyi kalitedeki birinci hamur kâğıda basılmalıdır. Kâğıt; mürekkebi dağıtmamalı, renkleri değiştirmemeli, kolay yırtılmamalı, çocuğun gözünü yoracak kadar parlak olmamalıdır. Kâğıdın mat olmasına özen gösterilmelidir.” (Gültekin, 2008:2)

“Kullanılan kâğıdın ince olmaması, sayfalarını çevirme kolaylığının yanı sıra sayfalardaki renkli resimlerin daha net baskı vermesini, bir sayfadaki resmin arka sayfadaki resme gölge yapmamasını ve resmin daha iyi görülebilmesini sağlar.” (Tur-Turla, 2005:35)

Bir yaş öncesindeki çocukların, çıkan sestem hoşlandıkları için kitabı yırtması ya da emmek, çiğnemek amacıyla ağızlarına alması sıkça gözlenmektedir. Bu nedenle kitaplar, yıkanıp silinmeye elverişli malzemelerden (bez ya da vinileks) yapılmalıdır. Kullanılan malzemelerin çocuğun sağlığına zarar vermemesine özen gösterilmelidir.

Bir yaş sonrasında çocukların el becerileri kitap sayfasını çevirebilecek düzeye ulaşır. Bir iki yaşlarda onlara sayfaları kartondan yapılmış, dayanıklı, say-

fa çevirme kolaylığı olan kitaplar verilmelidir. “Çocuğun 2-3 yaştan itibaren, yaşı ilerledikçe kitabı oluşturan sayfaların kalınlığı, onun sayfaları çevirebilme becerisine bağlı olarak incelemeye başlar. Karton sayfalı kitaplar da yine kullanılabilir.” (Tür-Turla, 2005:35)

Sayfa Düzeni: Çocuk kitaplarında, sayfalar aralıklı satırlardan oluşmalı; sayfa kenarlarındaki boşluklar (marjlar) bulunmalıdır (en az 1.cm.). Özellikle, sayfalar tek sütun halinde düzenlenerek, okuma rahatlığı yaratılmalıdır. Bu sayfalarda resim-yazı uyumu sağlanmalıdır.

“Çocuk, metni ve ona ait resmi aynı sayfada görmelidir. Bu, çocuğun görsel ve işitsel algılamayı bütünleştirmesi için önemlidir. (...) Resimli kitaplarda resim ve yazının sayfadaki yerleşimi farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin, sayfaların her birine resim ve ilgili yazı ya da iki sayfada birden tek resim ve ilgili yazı ya da çok fazla kullanılmamakla birlikte bir sayfada resim, bir sayfada yazı şeklinde düzenlenmiş olabilir. (...) Önemli olan sayfa düzenlemesinde çocuğun resmi ve ona ait olan yazıyı aynı anda görebilmesidir. (...) Düzenlemede bir sayfada yazı, ona ait resim ise arka sayfada olmamalıdır.” (Tur-Turla, 2005:38, 39)

Harfler: Harfler çocuğun gözünü yormayacak karakterde ve büyüklükte olmalıdır; tırnaklı karakterler kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Kitabın harfleri büyüklük bakımından olduğu kadar yükseklik ve genişlik bakımından da uygun olmalı, harf aralıkları birbirine çok yakın olmamalıdır. Satır araları ve harf aralıkları ise, hangi yaş söz konusu olursa olsun, sıkışık olmamalıdır.

“Punto seçiminde çocuk kitabı ile göz arasındaki normal okuma uzaklığının yanı sıra, çocuğun yaş grubu da dikkate alınmalıdır. Okumayı yeni öğrenen çocuklar için tasarlanan çocuk kitabında daha büyük puntolu harfler tercih edilmelidir.” (Sürmeli, 2007:555)

“MEB’in kitapları değerlendirme yönergesinde; 6 yaş için 24 punto, 7-9 yaş için 16-18 punto, 10 yaş için 12 punto ve üstü için de 11 punto zorunlu kılınmıştır. Bu ölçüler, çocuğun görme ve gördüğünü algılama özellikleri göz önüne alınarak saptanmıştır.” (Cengiz, 2008:2)

Yazım ve noktalama işaretleri:

Dilbilgisi bakımından titizlikle incelenmiş olmalı. Noktalama işaretlerinin kullanımında kurallara uyulmalıdır.

Kaynakça

- Cengiz Gülsüm, Eğitim Sen Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ölçütleri İçin Eleştiri ve Öneriler, 2008.
Gültekin Ali, Eğitim Sen Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ölçütleri İçin Eleştiri ve Öneriler, 2008.
Turla Ayşe, Okul Öncesinde Çocuk, Edebiyat ve Kitap, YA-PA Yayın Pazarlama, 2005, İstanbul.
Sürmeli Kader, “Masal Kitaplarında Grafik Tasarım Sorunları ve Çözüm Önerileri”,
II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007

Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Resim

Görsel algının öteki algı türleri arasındaki oranı oldukça yüksektir. Nitelikli bulunan görüntüler ile görüntüleri yansıtan resimler, metne ve metnin içerdiği kavramlara göre belleğe daha kolay yerleşir. İnsanlar farklı olan, beğenilen ve etkilenilen görüntüler hatırlamakta zorluk çekmez. Çocuklukta resimleriyle birlikte sevilen bir kitap, insanın yaşamı boyunca unutulmaz. Bundan dolayı, görüntüleri renklerle ve biçimlerle yansıtan resimler, çocuk kitaplarının olmazsa olmazıdır.

“Resim önce bakılan, sonra görülen ve duyumsanan, daha sonra ise iletisini izleyiciye taşıyan ve bu ileti üzerinde düşündüren bir sanat formudur.” (Özer, 2007:427)

Resimler, bakma sonrası görülen anlamın ilerisine geçmeli; izleyiciyi, resmi yapan sanatçının gerçekliğine (iç dünyası, dünyaya ve sanata bakış açısı vb.) ulaştırmalıdır. Bunun için resimler estetik kaygıyla üretilmeli, çocukların yaşamında da görsel ve estetik uyaran olmalıdır.

Çocuk kitaplarında resim, anlatıdaki sözcüklerin soyut dünyasını görselleştirmeli.

“Çocuklar kitaplara bakarken (...) çizgi, şekil, renk uyumu ve kompozisyon gibi estetik değerler edinmeli.” (Serpil Ural) Çocuk kitabı resimli olmalı, resimsiz kitap ilgi çekmez düşüncesiyle kitaplarda estetik değer taşımayan resimlere yer verilmemelidir. Kitaplarda çocukların ilgisini çeken, onlarda dinamik ve neşeli bir etki yaratan sıcak renkler kullanılmalıdır. Kitabın sayfalarında uygulanan renkler bir bütünlük göstermeli. Bir sayfada canlı renkler kullanılırken öteki sayfalarda soluk ya da mat renkler kullanılmamalıdır. Kitabın bütününde uygulanan teknikte de bir tutarlılık olmalı; bir sayfada suluboya tekniği kullanılırken öteki sayfalarda pastel boya tekniği uygulanmamalıdır.

Resim bir göz şenliğidir
Orhan Pamuk

Taa çocuklğumdan beri
Ne buldumsa okudum
Sonunda anladım ki
Bir kitapta resim şart
Cemal SÜREYA

“Çocuk kitaplarında resimler, çocukları çizmeye istekli kılacak, onların kendilerini bu yolla ifade etmelerine, üretmelerine, sevmelerine ve duyumsamalarına olanak sağlayacak bir sanatçı duyarlılığıyla resmedilmelidir.” (Özer, 2007:429)

İnsanı insan yapan özelliklerden biri de simge oluşturma yeteneğidir; yani yeni bir durumu, o durumun verileri göz önünde değilken, simgeler yoluyla (...) aktarmak becerisi. Resim, (...) simgeler aracılığıyla bizlere bir şeyler iletir.” (Erinç, 2004)

“Sanatçı iletilerini aktarmakta kullandığı (...) simgelerini seçerken çocuğun duygu dünyasını, hazır bulunuşluğunu, yaşının özelliklerini ve o simgeleri kavrama becerilerini göz önünde bulundurmalı, çocuk okura en uygun simgelere resimlerinde yer vermelidir. Çocuk tanıdığı ya da anlamlandırabildiği simgelerle iletişim içinde olur. Bu nedenle sanatçı, özgün ama çocuğa yakın, çocuğu heyecandırarak, meraklandırarak, duygulanıdırarak, daha da önemlisi düşündürecek simgeler seçmelidir.” (Özer, 2007:430)

Resmin çocuk kitaplarında başta gelen işlevi, kitabın içeriğinin kavranması, kavranan içeriğin akılda kalması ve resimlerin estetik değeriyle çocuğun beğeni düzeyini yükseltmesidir.

Doğa, insan ve toplumla ilgili bilgi veren metinlerdeki resimlerin işlevi öğretme, edebiyat metnindeki resimlerin işlevi ise duyarlılık kazandırma yönünde olmalıdır.

Resimler, yazarın sözle anlattığını görsel olarak net bir biçimde yansıtabilme- li; fakat kitabı resimleyen olayları birebir resmetmek yerine, olaylardaki duyguyu verebilmelidir.

Resimler, dilsel kurguyu tamamlamalı, “bazen de metne yeni anlam katan estetik bir uyararı” (Sever, 2003:159) olmalıdır.

Çizilen karakterler metnin içeriğine uygun olmalıdır. Yazarın dili ile çizerin dili birbirini tutmalı, “söz ve göz kardeşliği” (Güven Turan) kurulmalıdır. “Benim ilkem şöyle: Söz, göz, öz; el ele.” (Göknil, 935)

“Kitaplardaki resimler, çocukların beğeni ve algılama düzeyine uygun olmalıdır, metnin iletisine görsel bir zenginlik katmalıdır; estetik nitelikleriyle de görsel algılarını geliştirici özellikler taşımalıdır. Kahramanların fiziksel portreleri, metinde yansıtılan kişilik özelliklerine uygun biçimde çizilmelidir; resimler kahramanların başat özelliklerini (şişman, zayıf, uzun saçlı, kısa boylu, sinirli, uysal vb.), yaşadıkları ruhsal durumları, geçirdikleri fiziksel değişimleri çocuklara duyumsatabilmelidir.” (Sever, 2003:191)

Resimler, çocuğun öğrenme ihtiyacını karşılayarak kavram dünyasını zenginleştirmelidir, onları metin üzerinde düşündürmeli, heyecanlandırmalı, yaratıcı güçlerine harekete geçirmelidir.

Resimler, çocukları düşsel yolculuklara çıkarmalıdır.

Resimler, çocuğun hayal gücünü geliştirebilmesi için, hem resimlerdeki görüntülerle gerçek görüntüler arasında hem de resimlerle metin arasında bağ kurmasına olanak sağlamalıdır. Kitaplardaki resimlerle hayatta gördükleri arasındaki uyumsuzluğun, çocukta güven duygusunu sarsacağı ve olumsuz anılara dönüşebileceği unutulmamalıdır. “Stilizasyonlar ve deformasyonlar objenin karakteristik özelliğini bozmamalı, anlaşılabilirliğini kaybettirmemelidir.” (Erdal, 2007:405) Çocuğu okumadan soğutacağı için anlaşıl- mayan, metinle anlam ortaklığı bulun- mayan resimlere kitaplarda yer verilme- melidir.

Resimler, kitabı çocuk için istenir, me- rak edilir kılmalı; kitabı bir eğlence objesi olarak da algılamasını sağlamalıdır. “Çocukların dağınık olan ilgilerini bir noktada (resimde) yoğunlaştırabilmelidir.” (Sever, Akt. Özer, 2007:431)

Kitaplardaki resimler fotoğraflık bir yaklaşımla değil, çocuk bakış açısıyla yapılmalıdır. Kitaplarda yer alacak resimler, çocukların kendi yaptıkları resimler değil, sanatçı resimleri olmalıdır

Resimler üretilirken, “çocuk ruhunun doğallığının ve duyarlılığının sınırları zorlanmamalıdır.” (Göknil, 2006:111,112)

Çocuk kitapları resimleyen çizer, çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişim aşamaları ile çocuk resimleri gelişim aşamaları arasında bağ kurmalıdır. Renklerin çocuklar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmalıdır.

Resimlerle didaktik anlatımdan kaçınılmalıdır, çocukta duyarlılık kazandırma amaçlanmalıdır. Resimler, çocukların kimlik gelişimine katkıda bulunmalıdır.

Çocuklar, resimlerdeki nesnelere ve öteki anlatımları dolaysız olarak kavrayabilmelidir. Resimler, çocukların birbirleriyle ve yetişkinlerle iletişim, etkileşim ve paylaşım aracı olmalıdır.

“Resimli kitabın tasarımında (...) resim ve yazının birbirlerini destekler ve etkisini artırır bir şekilde bir araya getirilmesi sağlanmalıdır. Görsel bütünlüğü sağlamak için, açılmış iki sayfa bir arada tasarlanmalıdır, yazının rahat okunmasına önem verilmelidir, çocuğun ilgisini diri tutmak için de resimler özellikle sağ sayfada yer almalıdır. Kolay okunabilmesi için yazının puntosu çocuğun yaşına uygun düzenlenmelidir. Yukarı aşağı çıkıntıları büyük harflere göre daha iyi okunurluk sağladığından metinde küçük harfler kullanılmalıdır.

Sayfa tasarımında yazının resim üzerine basılması düşünülüyorsa, rahat okunabilmesi için zeminle yazı arasında yeterince ton ve doku farkı olmalıdır.” (Kara, 2007:422)

Resim ve yazının birbirini ezmemesine dikkat edilmelidir. “Görsel öğeler (resimler)

o sayfada anlatılanlarla ilgili olmalıdır.” (S. Sever)

Yazı resmin içinde yer alacaksa, yazı ve resimlerin algılanmasında sorun yaşanmaması için bunlar karmaşa oluşturmayacak biçimde düzenlenmelidir. Yazı için uygun boşluklar tasarlanmalıdır.

Kitaba ilgi kitabın kapağıyla başladığı için, çocuk ön ve arka kapaktaki resimlere göz attığında, kendisinde merak duygusu uyanmalı. Resimler çocuğa “Önce ‘Ne güzel!’, sonra ‘Bakalım içinde ne varmış?’ dedirtecek kadar ilgi çekici” olmalıdır. (Serpil Ural)

Okulöncesi çocuk kitaplarındaki resimler, çocuğun kendi bedenini ve çevresindeki nesnelere tanımasına, doğaya daha dikkatli ve duyarlı bakmasına katkıda bulunmalıdır. Nesnelere, çocukları kimi zaman çok etkilediğinden, insana özgü özelliklerle de resmedilmelidir.

Resimler, çocuklarda “öykü, masal dinleme isteği uyandırmalı.” (Sever, Akt. Özer, 2007:431)

“4-5 yaş grubu için hazırlanan kitaplarda çocuklar devingen kahramanların resimlerine bakarak kendilerine ye-

ni öyküler oluşturabilmelidir.” (Sever, 2003:176)

3-6 yaş arası çocuklarıyla yapılan okumalarda, bir cümle bile kaçsa dikkatleri hemen dağılacağı için, resimler metni anlamalarına katkıda bulunmanın yanı sıra dikkatlerini diri tutmalarına da yardımcı olmalıdır.

Bu yaş grubu çocukları, dinledikleri bir öyküyü resimlerine bakarak “okuyabilmeli”dir.

5-6 yaş öncesi çocuklar, önce kitabın estetik özelliklerinden, okunduktan sonra da konusuyla ilgilenirler. Okul öncesi çocuk kitaplarında resimler, “çocuğun zihninde anlam yaratabilecek kadar somut, ancak hayallerini besleyecek kadar kışkırtıcı ve heyecan verici olmalıdır.” (Tuğrul - Nihal, 2007:388)

“İlköğretim 6. sınıftaki öğrenciye verilecek bir kitapta; resmin, yerini yazıya bırakması uygun olur.” (Sever, Akt. Özer, 2007:431)

“Çocuklar, (...) resimlerin ikinci plana itilmesini kendileri de istiyorlar, çünkü ben büyüdüm artık şeklinde bir tepki veriyorlar.” (Ak, 2008)

Kaynakça

Alpöge Gülçin, “Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı”, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2008.

Ak Behiç, “Söyleşi, Kitaplarda Resimler”, Sanat Dünyamız, Sayı: 98, YKY, İstanbul, 2006.

“Söyleşi”, Radikal Kitap, İstanbul, 25.1.2008

Ceylan Saadet, Renk Sihirbazları, Cumhuriyet Kitap, Sayı: 929, İstanbul.

Demirtaş Sibel, Renk Sihirbazları, Cumhuriyet Kitap, Sayı: 928, İstanbul.

Erdal Gültekin, “MEB Yayınları Çocuk Kitaplarının Resimlerine Genel Bakış”,

II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.

Erinç M. Sıtkı, Resmin Eleştirisi Üzerine, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004.

Göknil Can, Renk Sihirbazları, Cumhuriyet Kitap, Sayı:935, İstanbul.

“Söyleşi, Kitaplarda Resimler”, Sanat Dünyamız, Sayı: 98, YKY, İstanbul, 2006.

Kaya İsmail, “Çocuk Kitabı Resimlerinde Estetik Boyut”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu,

AÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.

“Cumhuriyet Dönemi Çocuk Kitaplarında Çocuk İmgesi”, Toplumsal Tarihte Çocuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Nas Recep, Ömeklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.

Özer Ayhan, “Çocuk Kitaplarındaki Resimlerin ‘Çocuğa Göre’liği”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.

Sever Sedat, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yayıncılık, Ankara, 2003.

Tuğrul B.- Feyman N, “Okul Öncesi Çocukları İçin Hazırlanmış Resimli Öykü Kitaplarında Kullanılan Temalar”,

II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, AÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2007.

Turan Güven, “Kitaplarda Resimler”, Sanat Dünyamız, Sayı:98, YKY, İstanbul, 2006.